

پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ۵، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۶
ص ۴۰۵-۴۲۳

شناسایی کانون‌های محرک توسعه خلاق در بافت تاریخی با رویکرد گردشگری (مطالعه موردی: منطقه ۱۲ شهر تهران)

ابوالفضل مشکینی - استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تربیت مدرس
نرگس احمدی فرد* - دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه خوارزمی
علی موحد - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه خوارزمی

پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۱۰/۱۱ تأیید مقاله: ۱۳۹۶/۰۷/۲۰

چکیده

نظریه شهر خلاق پارادایم برنامه‌ریزی در زمانه‌ای است که جهانی شدن وجوه مختلف زندگی بشری از مهم‌ترین مشخصه‌های آن به‌شمار می‌رود و در آن اهمیت روزافزون خلاقیت و فرهنگ در اقتصاد و البته ضرورت نیاز به مکان و فضاها خاص و نشان‌مند وجود دارد. بدون شک بافت‌های تاریخی منابع سرشار میراث و محلی مناسب برای به‌کارگیری رویکرد شهر خلاق هستند. نظریه شهر خلاق و پیدایش سیاست‌گذاری‌های مداخله‌گر در بافت‌های تاریخی، به دلیل توجه متناسب به ابعاد اقتصادی-اجتماعی و ظرفیت‌های محلی در میان سیاست‌گذاران و متخصصان شهری با استقبال گسترده‌ای مواجه شده است. در چنین فضایی آنچه توانست به‌عنوان بازیگر جدید عرصه اقتصاد و مدیریت شهری نقش بازی کند، سیاست‌های فرهنگی بود که در آن، قلمروهای عمومی و کانون محرک توسعه هدف‌گذاری اصلی برای تحولات آینده شهرها قلمداد می‌شد؛ بدین منظور در این مقاله سعی شده است با تأکید بر فعالیت‌های گردشگری و با بررسی نظریات نوین توسعه خلاق، پهنه‌های محرک توسعه بافت تاریخی منطقه بررسی و شناسایی شود. الگوی تحقیق مورد نظر توصیفی، تحلیلی و اکتشافی است. در روش انجام تحقیق نیز از مدل سنجش قابلیت اراضی و تصمیم‌گیری چندمعیاره، همچنین تلفیق آن‌ها با فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی AHP و منطق ارزش‌گذاری لایه‌ها در محیط سیستم اطلاعات جغرافیایی استفاده شده است. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که به محدوده میدان فردوسی، میدان بهارستان و پارک شهر به‌عنوان محدوده‌های محرک توسعه توجه شده است.

کلیدواژه‌ها: بافت تاریخی، توسعه خلاق، منطقه ۱۲ شهر تهران.

مقدمه

برخلاف شهر صنعتی عصر ویکتوریا که نقش مرکز تولید را در نظام سرمایه‌داری ایفا می‌کرد، پس از جنگ جهانی دوم الگوی شهر صنعتی فوردیستی به الگوی غالب شهرنشینی تبدیل شد که به عکس شهر صنعتی ویکتوریایی، جایگاه گسترده‌ای برای مصرف تولیدات انبوه نظام فوردیستی بود (Lovering به نقل از کرمی، ۱۳۹۰: ۲). در شهر فوردیستی کارکرد تاریخی بافت مرکزی و تاریخی تغییرات اساسی را پذیرفت و از نظر تخصیص فضا به کاربری‌های تجاری اختصاص یافت. این بافت و عملکرد آن پیش از ورود به عصر جدید یکپارچه بود، اما تقسیم کار و تخصص‌یابی در این عصر بافت تاریخی را در شکلی از سازمان اجتماعی آن قرار داد که نظام عملکردی آن با نظام تولید صنعتی و کالایی رایج با تعارضاتی مواجه شد. این تعارضات با شدت و ضعف فراوان در شهرهای تاریخی دنیا به مسئله‌ای اساسی تبدیل شد و افت کیفیت محیطی متفاوتی را در مراکز شهری و تاریخی دنیا ایجاد کرد. هرچند شرایط ایجاد افت کیفیت، منزلت، فرسودگی و تغییر کارکرد در بخش‌های تاریخی شهرهای ایران بسیار متفاوت از کشورهای صنعتی است، در تمامی موارد مدیران شهری اقداماتی نظیر اجرای برنامه‌های مؤثر کاربری زمین، منطقه‌بندی و استفاده مجدد از زمین‌های رهاشده در مرکز شهر را برای رسیدگی به این مشکلات انجام دادند (Florida, 2004: 25). این برنامه‌ها به‌طور گسترده به درهم‌آمیختگی و افزایش تراکم و گسترش عمودی، از بین رفتن حس مکانی، ضعف در ایفای نقش گذشته و درنهایت فرسودگی و افول در بخش‌های تاریخی منجر شد (موسوی، ۱۳۹۳: ۲۰). در این راستا حرکت به سوی ایجاد شهرهای خلاق در راستای نظریه شهر خلاق راهکار اساسی برای حل این‌گونه بحران‌ها بود. در واقع، مفهوم شهر خلاق رویکردی جایگزین برای احیای بافت تاریخی، و تفکری جانشین برای نگاه به این بافت است. بدون شک بافت‌های تاریخی منابع سرشار میراث، و محلی مناسب برای به‌کارگیری رویکرد شهر خلاق هستند. در این رویکرد، معماران کاربردهای زمان‌های متفاوت را به هم پیوند می‌دهند و با دخل و تصرف، مجدداً جنبش و تکاپو را به کالبد بی‌جان آن‌ها بازمی‌گردانند (بمانیان و انصاری، ۱۳۸۹: ۶). هدف از تحقق نظریه شهر خلاق در بافت‌های تاریخی این است که به شهر به‌عنوان یک اثر هنری نگریسته شود که در آن شهروندان با تعامل و مشارکت سبب دگرگونی و زیست‌پذیری محیط با ایجاد نوآوری و خلاقیت شوند (Ernawati, 2010: 6). ضرورت به‌کارگیری این نظریه در بخش تاریخی شهر تهران (منطقه ۱۲) به دلیل شروع توسعه جدیدی بود که برای نخستین بار در تهران اتفاق افتاد و فرهنگ و میراث بخش تاریخی را مانع عمده‌ای برای گسترش خود قلمداد می‌کرد و درنهایت با انجام اقداماتی صرفاً کالبدی در روند احیای بافت تاریخی منطقه مورد مطالعه، ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی در آن نادیده گرفت (محمدی، عظیمی و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۶).

نظریه شهر خلاق از یک سو به دلیل شکست سایر دیدگاه‌ها، و از سوی دیگر به دلیل تأکید آن به موارث فرهنگ و ارزش‌های تاریخی در جهت تحول و دگرگونی بخش تاریخی شهر تهران در راستای توسعه بومی منطقه مؤثرتر از دیگر نظریه‌هاست. تأکید بر موارث فرهنگی، هنری و جاذبه‌های تاریخی در بافت‌های تاریخی یکی از مؤلفه‌های اصلی اقتصاد نظریه شهر خلاق و کارکرد اجتماعی آن است (UNCTAD, 2010: 12) که به‌عنوان مهم‌ترین پارادایم توسعه خلاق یعنی توسعه اقتصاد گردشگری در بافت تاریخی مطرح است. به نظر می‌رسد نظریه شهر خلاق در بافت‌های تاریخی به دلیل وجود ارزش‌ها و موارث تاریخی و ظرفیت‌های گردشگری در آن از یک سو، همچنین فرسودگی و افت حیات

موجود در آن، گسترش پدیده گردشگری فرهنگی را به‌عنوان مدلی مؤثر برای توسعه بافت تاریخی در نظر گرفته است، اما باید خاطرنشان کرد که این فرایند تنها با افزایش تعداد گردشگران و جذب بیشتر آن‌ها امکان‌پذیر نخواهد بود، بلکه در این زمینه شکل‌گیری مدار تعاملی که در آن گردشگری و میراث فرهنگی برای رقابت منطقه‌ای در کنار هم قرار گیرند، بسیار ضروری خواهد بود. در این صورت است که طرح‌های کارآفرینی، فرایند نوآوری، ظرفیت استقرار منابع و... رقابت‌پذیری بافت تاریخی را امکان‌پذیر و زمینه‌ساز توسعه خلاق خواهد شد.

با عنایت به مطالب ذکرشده و از آنجا که امروزه سیستم فرهنگی یک شهر عاملی برای توسعه اقتصادی و نوآوری وابسته به اجتماع و کارآفرین و درنهایت توسعه است (حاجی‌حسینی و دیگران، ۱۳۹۳: ۳۵) و از آنجا که امروزه موفقیت برنامه‌های توسعه شهری در بخش تاریخی در گرو تعامل خلاقانه بین فرهنگ و اقتصاد در گونه‌ای از نظم منطقی انسانی است (Vanista Lazarevic, et al, 2016: 4) مسئله تحقیق حاضر سعی دارد زمینه اجرای نظریه توسعه خلاق را در منطقه ۱۲ شهرداری تهران بررسی کند تا بدین طریق گامی مؤثر و اجرایی در بهره‌گیری از جاذبه‌های گردشگری و صنایع فرهنگی منطقه به‌منظور توسعه گردشگری و کاهش افول و فرسودگی منطقه بردارد. از آنجا که توسعه خلاق از طریق برگزیدن درست کانون‌های مداخله صورت می‌گیرد، به شناسایی عوامل، معیار و کانون‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق بافت تاریخی با رویکرد گردشگری در محدوده بررسی توجه می‌کند تا بدین طریق با شناخت نهایی پهنه‌های محرک، توسعه تمامی منطقه امکان‌پذیر شود.

مبانی نظری

بدون شک بافت‌های تاریخی منابع سرشار میراث و محلی مناسب برای به‌کارگیری رویکرد شهر خلاق هستند. در این رویکرد، معماران کاربردهای زمان‌های متفاوت را به هم پیوند می‌دهند و با دخل و تصرف، مجدداً جنبش و تکاپو را به کالبد بی‌جان آن‌ها بازمی‌گردانند (بمانیان و انصاری، ۱۳۸۹: ۶). هدف از تحقق نظریه شهر خلاق در بافت‌های تاریخی این است که به شهر به‌عنوان اثری هنری نگریسته شود که در آن شهروندان با تعامل و مشارکت سبب دگرگونی و زیست‌پذیری محیط با ایجاد نوآوری و خلاقیت در شهر می‌شوند.

شهر خلاق با بخش‌های تاریخی و فرهنگی که شهرها را زنده و پویا می‌سازند و به آن‌ها ارزش واقعی می‌بخشند، در ارتباط است (قربانی و دیگران، ۱۳۹۲: ۷) و سعی دارد هنر و فرهنگ را برای ایجاد صنایع جدید و فرصت‌های شغلی در بافت تاریخی تجهیز کند؛ درحالی‌که به‌دنبال راه‌حل برای مشکلات زیست‌محیطی و افراد بی‌خانمان نیز است (Sasaki, 2010: 3). لاندری^۱ (۲۰۰۰) در کتابش با عنوان شهر خلاق بیان می‌کند که این شهر را می‌توان براساس ظهور خلاقیت در هریک از ابعادش، در چهار منظر زیر خلاصه کرد:

- ۱- شهر خلاق از منظر زیرساخت‌های هنری و فرهنگی؛
- ۲- شهر خلاق از منظر حضور طبقه خلاق (ایجاد فضای مناسب برای افراد)؛

- ۳- شهر خلاق از منظر ترویج فرهنگ خلاقیت (مدیریت خلاق شهر)؛
- ۴- شهر خلاق از منظر اقتصاد خلاق که در کانون این نگرش سه عنصر کلیدی وجود دارد: میراث فرهنگی و هنری، صنایع تفریحی، رسانه و ارائه خدمات به کسب‌وکارها (ایجاد فضای مناسب برای کسب‌وکار (Landry به نقل از ابوالقیسی رودسری، ۱۳۹۳: ۲۴)).

با توجه به این تعاریف باید دانست نقطه کانونی شهر خلاق در بافت تاریخی، اقتصاد خلاق، فرهنگ یا فضای خلاقیت است؛ زیرا آن‌ها در احیا و توسعه مجدد بافت تاریخی بسیار مهم هستند. گفتنی است این عناصر کالبد و فضای بافت تاریخی را برای بومی کردن توسعه و ارتقای بخشی به بسیاری از ساکنان جدید در بافت هدایت می‌کنند. در این صورت بافت تاریخی همچون نشانه و نمادی خواهد بود که می‌تواند ابعاد مختلف تفاوت و هویت را با اقتصاد در گونه‌ای از نظم منطقی انسانی تلفیق، و زمینه را برای ایجاد شهر خلاق امکان‌پذیر کند. با بررسی بیانیه‌ها و قطعنامه‌هایی مانند بیانیه جهانی ایکوموس، آنتونیو (۱۹۹۶) و غیره می‌توان به نوعی جامع‌نگری در برنامه‌ها و اقدام‌ها برای تلفیق فرهنگ و اقتصاد از طریق گردشگری به عنوان ابزار کارآمد دست یافت. این بیانیه‌ها بر لازم و ملزوم بودن مرمت و حفاظت بافت‌های کهن و تاریخی و صنعت گردشگری تأکید می‌کنند و مهم‌ترین وسیله تبادل فرهنگی را گردشگری بومی و بین‌المللی دانسته‌اند (حبیبی و مقصودی، ۱۳۸۴: ۸۷-۱۱۳).

درحقیقت گردشگری در بافت تاریخی از جمله بخش‌های ارزنده اقتصاد فرهنگی است که موجب نوآوری در بسیاری از سطوح اقتصاد شهری خواهد شد (حاجی‌حسینی، اشتری و مهدنژاد، ۱۳۹۳: ۱۸). گردشگری به عنوان حافظ آثار تاریخی و تقویت و ایجاد اجتماعات محلی سعی می‌کند ارتباطی معنادار بین حمایت از فعالیت‌های جدید و محیط فرهنگی به وجود آورد (قربانی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۳) که زمینه‌های تغییر و تحول را برای اجرای توسعه بومی امکان‌پذیر می‌کند. باید توجه داشت برای دستیابی به اجرای موفقیت‌آمیز فرایند مذکور و بهره‌گیری از توسعه گردشگری در راستای ایجاد شهر خلاق، به درک پیچیدگی شناسایی عوامل و کانون‌های محرک توسعه در بافت‌های تاریخی نیازمند هستیم، این کانون‌ها محدوده‌های فرهنگی هستند که می‌توانند محل‌هایی برای ارائه امکانات و تسهیلات و آثار هنری، فرهنگی و غیره باشند (Scott, 2000)، همچنین محل تلفیق فرهنگ، اقتصاد و احیای پایدار بافت‌های تاریخی هستند که از طریق تعیین نقش آن‌ها در سازمان فضایی شهر صورت می‌گیرد. ایده اصلی در راهبرد کانون‌های مداخله زمینه‌ساز توسعه خلاق این است که می‌توانند محلات فرهنگی را با برنامه‌ریزی کاربری‌های مختلط و ترکیب سرمایه‌گذاری بخش عمومی و خصوصی به صورت قطب‌های خلاق و نوآور در جهت توسعه همه‌جانبه بافت ایجاد کنند. در این بین، هرگونه مداخله باید از طریق برگزیدن درست این کانون‌ها صورت بگیرد تا در پیرامون آن‌ها به توسعه منطقه منجر شود. این محدوده‌ها در همه جای منطقه پخش نشده‌اند، بلکه در قالب دسته‌بندی‌های مکانی در شهر مشخص می‌شوند. شناسایی پهنه‌های محرک توسعه به تدوین مدل، معیارها و شاخص‌های مؤثر در آن نیازمند است که در بخش تجزیه و تحلیل یافته‌ها بررسی شده است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر به‌طور کلی از فنون توصیف آماری، پردازش داده‌های آماری و تجزیه و تحلیل داده‌های در دسترس در سامانه پایگاه داده‌های مکانی و سامانه اطلاعات جغرافیایی بهره گرفته است. جامعه آماری شامل گروه دلفی متشکل از ۳۰ نفر از متخصصان، کارشناسان و صاحب‌نظران توسعه بافت‌های تاریخی و گردشگری است که پرسشنامه‌های طراحی شده را به‌صورت امتیازبندی تکمیل کرده‌اند.

مدل‌های استفاده شده در این پژوهش شامل مدل سنجش قابلیت اراضی و تصمیم‌گیری چندمعیاره و تلفیق آن‌ها با فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی AHP و منطق ارزش‌گذاری لایه‌ها در محیط سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) است. نرم‌افزار مؤثر مورد استفاده برای شناسایی ارزش‌های شاخص‌ها نیز Expert Choice است.

یافته‌های تحقیق

محدوده مکانی و زمانی مورد مطالعه

محدوده مکانی تحقیق حاضر، بافت تاریخی منطقه ۱۲ تهران است. این منطقه در طرح جامع ۱۳۸۵ تهران مساحتی برابر با ۱۶/۹۱ کیلومتر مربع (۲/۳ درصد از مساحت کل تهران) با جمعیت ۲۴۸۰۴۸ نفر (۳/۱۸ درصد از کل جمعیت شهر تهران) را به خود اختصاص داده است. همچنین از نظر جغرافیایی از شمال به خیابان انقلاب دارای نقاط عطف میدان فردوسی، پیچ شمیران، لاله‌زار و پل چوبی، از غرب به خیابان حافظ و خیابان وحدت اسلامی با نقاط عطف میدان تاریخی حسن‌آباد، میدان وحدت اسلامی، چهارراه وحدت اسلامی، از جنوب به خیابان شوش با نقاط عطف خیابان جهان پهلوان تختی و میدان غار و از شرق به خیابان ۱۷ شهریور با نقاط عطف خیابان شهید کفایی امانی، خیابان خورشید، خیابان مجاهدین زیرگذر امیرکبیر و اتوبان شهید محلاتی محدود است.

- مساحت منطقه ۱۲ تهران: وسعت این منطقه با توجه به گستردگی بافت فرسوده و قدیمی، ۱۶/۹۱ کیلومتر مربع است.

- مناطق هم‌جوار: منطقه ۱۲ از شمال با مناطق ۶ و ۷، از شرق با مناطق ۱۳ و ۱۴، از غرب با منطقه ۱۱ و از جنوب

با مناطق ۱۵ و ۱۶ همسایه است.

- نواحی و محلات منطقه: منطقه ۱۲، ۶ ناحیه و ۱۳ محله دارد:

✓ ناحیه ۱: محله فردوسی، محله بهارستان؛

✓ ناحیه ۲: محله ارگ پامنار، محله امامزاده یحیی، محله سنگلج (مشترک با ناحیه ۳)؛

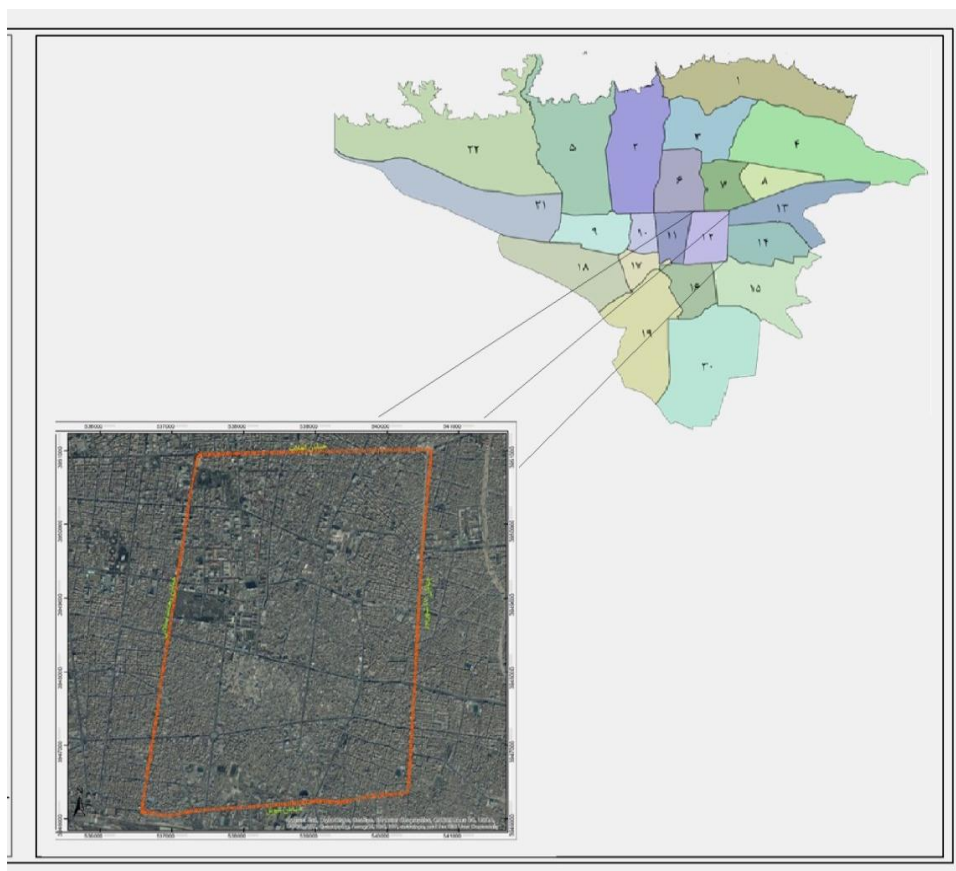
✓ ناحیه ۳: محله سنگلج (مشترک با ناحیه ۲)، محله بازار؛

✓ ناحیه ۴: محله تختی، محله دروازه غار (هرندی)؛

✓ ناحیه ۵: محله آبشار، محله قیام، محله کوثر؛

✓ ناحیه ۶: محله ایران (طرح تفصیلی منطقه ۱۲، ۱۳۸۶: ۱۵).

همچنین محدوده زمانی آن سال تهیه این تحقیق یعنی ۱۳۹۵ است.

شکل ۱. نقشه محدوده منطقه ۱۲ شهرداری تهران

عوامل، معیار و کانون‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق بافت تاریخی با رویکرد گردشگری

تعیین عوامل زمینه‌ساز توسعه خلاق با رویکرد گردشگری را لینچ^۱، گرانتر^۲ و دیگران از تقسیم‌بندی مفاهیم کالبدی، تشخیصی و اقتصادی نشئت دادند که به ترتیب در برنامه‌ریزی، معماری و بازاریابی مطرح شده است. عوامل مؤثر در توسعه بافت تاریخی شامل پنج عامل عمده عملکردی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، حقوقی، و عوامل مؤثر در برنامه‌ریزی گردشگری شامل شش عامل کالبدی، تفسیری، بصری، دسترسی، اقتصادی و اطلاعاتی است. با توجه به همپوشانی این عوامل و با بررسی پژوهش‌های مرتبط، همچنین دریافت نظرات کارشناسان توسعه بافت‌های تاریخی و داده‌های در دسترس و... سلسله‌مراتب عوامل و معیارها و شاخص‌ها که شامل سه عامل عمده کالبدی-عملکردی، اقتصادی-اجتماعی و نهادی-مدیریتی هستند به روش شبه‌دلفی تدوین می‌شوند (Miyakuni; Kaoruko & Vander Stoep, 2006: 14).

1. Lynch
2. Granter

الف) عامل اقتصادی-اجتماعی

با توجه به جنبه‌های اجتماعی-اقتصادی محدوده و تدوین معیارهایی برای شناسایی آن‌ها، به بررسی پژوهش‌هایی نیاز است که ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی را با معیارهای علمی و پذیرفته‌شده مجامع دانشگاهی سنجیده‌اند. با مطالعات پژوهش‌ها، دو دسته معیار مشخصه‌های اجتماعی و مشخصه‌های اقتصادی ذیل عامل اجتماعی اقتصادی تعریف می‌شود (حنیفی، ۱۳۸۵) و (راهنما، ۱۳۷۵) و (Rich Harril & Tomas D, Potts, 2003).

➤ مشخصه‌های اقتصادی

این معیار به سنجش وضعیت اقتصادی ساکنان محدوده می‌پردازد که در مشارکت آن‌ها در برنامه‌ریزی و اجرا مؤثر است. شاخص‌های اشتغال، درآمد ساکنان و ارزش زمین از جمله شاخص‌های مورد توجه در این قسمت است که از میان آن‌ها ارزش و قیمت بالای زمین تأثیر منفی بر مسئله خواهد داشت، در صورتی که تأثیر دو شاخص دیگر مثبت و اثرگذار خواهد بود (همان). گفتنی است، تحلیل اشتغال حاوی اطلاعات مربوط به اشتغال در حد بلوک است. لایه اطلاعاتی ارزش زمین از برداشت میدانی قیمت روز زمین در محدوده به دست می‌آید.

➤ مشخصه‌های اجتماعی

این معیار به سنجش پتانسیل اجتماعی محدوده می‌پردازد که پیش‌بینی‌کننده مشارکت ساکنان در برنامه‌ریزی و اجرا، میزان تعلق خاطر ساکنان به بافت و پراکندگی متوازن جمعیت است. شاخص‌های این معیار را می‌توان تحت عنوان توزیع جمعیت، سابقه سکونت و سطح سواد دسته‌بندی کرد. توزیع جمعیت مبین پراکندگی یکسان یا خلأهای جمعیتی یا تراکم بیش از حد بلوک‌های ساختمانی است. سطح سواد نیز نمایانگر بینش و نگرش ساکنان بافت و سابقه سکونت برای سنجش هویت ساکنان و نظارت اجتماعی آن‌ها بر محدوده است.

ب) عامل کالبدی - عملکردی

از بررسی پیشینه پژوهش‌ها مشخص می‌شود که در برشمردن ویژگی‌های کالبدی و عملکردی، دسته‌بندی‌های گوناگونی ارائه شده که مشخصه‌ای در یکی اهمیت پیدا کرده و در دیگری ذکر نشده است (حنیفی، ۱۳۸۵) و (راهنما، ۱۳۷۵) و (Miyakuni, Kaoruko & Vander Stoep, 2006)، اما در جمع‌بندی می‌توان معیارها و شاخص‌های برشمردن شده در این متون را در سه دسته معیار به شرح زیر نشان داد.

➤ کیفیت بنا

در این مقاله دسته‌بندی کیفیت بنا به دو شاخص قدمت و ارزش بنا تقسیم شده است (همان). در قدمت دوره‌های ساخت، شامل ساختمان‌های نوساز (کمتر از ۵ سال)، مرمتی (۵ تا ۳۰ سال) و تخریبی (ساختمان‌های بالای ۳۰ سال)، تأثیر شاخص بر مدل منفی است؛ یعنی فرسودگی و قدمت زیاد نوعی مانع قلمداد می‌شود. در ارزش بنا ارزش نگهداری مدنظر

است؛ یعنی بناها یا به بازسازی یا بهسازی نیاز دارند، همچنین ممکن است برخی ساختمان‌ها ارزش نگهداری نداشته باشند و باید در دستور تخریب قرار بگیرند. از سوی دیگر ساختمان‌های نوسازی وجود دارند که به دخالت نیازی ندارند. گفتنی است ارزش بنا از جمله عوامل مؤثر بر توسعه خلاق و جذب گردشگری است که تأثیری مثبت بر مدل خواهد داشت.

➤ ویژگی کاربری‌ها

باید توجه داشت که معیار ویژگی کاربری برای سنجش کاربری‌ها در جذب گردشگر و سطح ارائه خدمات برای شناسایی پهنه‌های آغازگر و توسعه خلاق، شاخص‌های شعاع خدمات را برای دسترسی به خدمات اصلی و فراوانی کاربری‌های رفاهی و خدماتی به کار می‌گیرد.

➤ دسترسی

معیار دسترس را با سه شاخص عرض گذر، دسترسی به راه‌های اصلی و پارکینگ بررسی می‌کنیم. هدف در انتخاب این شاخص‌ها، سنجش دسترسی‌های موجود محدوده برای برنامه‌ریزی توسعه خلاق است.

ج) عامل نهادی-مدیریتی

این عامل که بیشتر از نتیجه مطالعات سازمان نوسازی شهر تهران گرفته شده است، بر سنجش مواردی مانند مالکیت، وقف و قوانین و مقررات موجود، مانند طرح‌های فرادست تأکید دارد. در ذیل عامل نهادی مدیریتی می‌توان معیار مالکیت و ضابطه‌پذیری را برای سنجش پتانسیل قطعات محدوده از نظر مدیریتی، قانونی و ساختاری برای قرارگیری در روند توسعه خلاق تعریف کرد (عندلیب، ۱۳۸۵).

➤ مالکیت و ضابطه‌پذیری

یکی از بازدارنده‌های اصلی توسعه، موانع حقوقی به‌ویژه مسائل ناشی از مالکیت و تصرف قطعات است. در این میان بر مبنای نتیجه مطالعات بررسی شده، مالکیت‌ها شامل شخصی، دولتی، عمومی و وقفی است. با توجه به نتیجه مطالعات بررسی شده مالکیت وقفی بیشترین مقاومت را در برابر توسعه دارد، اما مالکیت شخصی، دولتی و عمومی در مقایسه با مالکیت وقفی مقاومت کمتری در برابر توسعه نشان می‌دهند. این نظر مبنای تولید لایه‌های اطلاعاتی و وزن‌دهی آن‌هاست، اما در رابطه با ضابطه‌پذیری باید مطرح کرد که با اشاره مستقیم به طرح‌های فرادست و دارای ثبت میراث، می‌توان قطعات و بلوک‌هایی را که پتانسیل‌ها یا محدودیت‌های ویژه برای برنامه‌ریزی دارند شناسایی کرد. تعداد بیشتر قطعات میراثی، ارزش بیشتری را برای آن بلوک ساختمانی به همراه دارد. همچنین اشاره در طرح‌های فرادست ارزش مثبت برای بلوک به همراه خواهد داشت.

تشکیل لایه‌های اطلاعاتی موردنیاز مدل شناسایی پهنه‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق بافت

تاریخی با رویکرد گردشگری در GIS

به‌منظور شناسایی عوامل زمینه‌ساز توسعه خلاق، یک پایگاه داده و بانک اطلاعاتی در قالب آمار و همچنین برداشت میدانی به‌دست آمده است. سال تهیه اطلاعات و داده‌های شاخص‌هایی مانند اشتغال، درآمد، توزیع جمعیت، سطح سواد و سابقه سکونت ۱۳۹۰ و مابقی ۱۳۹۵ است. این اطلاعات در قالب فیله‌های اطلاعاتی نقشه‌های وکتوری (شیب فایل) به لایه‌های اطلاعاتی اضافه شد. نکته شایان ذکر این است که به‌دلیل کمبود اطلاعات در دسترس و دقیق در برخی زمینه‌ها مانند سابقه سکونت، درآمد ساکنان و ارزش بنا، از نزدیک‌ترین لایه اطلاعاتی که بتواند معرف لایه مورد نظر باشد، استفاده شده است. فهرستی از تطابق‌ها در جدول زیر مشاهده می‌شود.

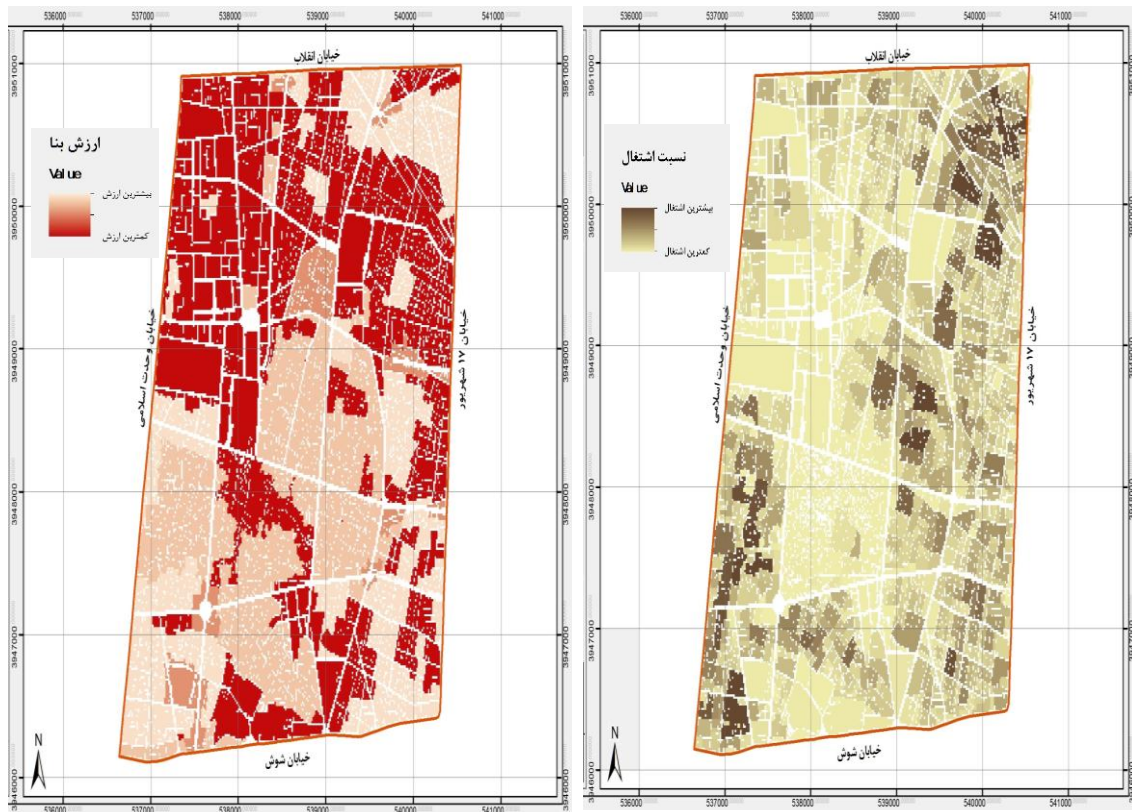
جدول ۱. فهرست تطابق لایه‌های اطلاعاتی

نزدیک‌ترین لایه اطلاعاتی معرف	لایه اطلاعاتی مورد نیاز
اطلاعات تعداد مهاجر	سابقه سکونت
اطلاعات لایه آمار بیکاران	درآمد ساکنان
ارزش نگهداری	ارزش بنا

ارزش‌گذاری محدوده به شاخص‌ها و ارائه خروجی رستر بر مبنای لایه‌های اطلاعاتی در GIS

در این مرحله از طریق اعمال منطق ارزش‌گذاری (Index Overlay) در محیط GIS شاخص‌های مورد توجه در محدوده مورد مطالعه به‌طور جداگانه‌ای وزن‌دهی شده و نقشه‌هایی به‌دست آمده است که دامنه‌ای از کمترین ارزش یا بیشترین را دربرمی‌گیرند؛ به‌عنوان مثال در وزن‌دهی عامل پارکینگ، محدوده‌هایی که کمترین فاصله را از پارکینگ داشته‌اند بیشترین ارزش، و محدوده‌هایی که بیشترین فاصله را داشته کمترین ارزش را دارا بودند. در ادامه براساس نحوه اثر هر شاخص در نتیجه کلی با استفاده از روش فازی‌سازی، رابطه هر شاخص با موضوع به‌صورت منفی یا مثبت ارزیابی شده و ارزشی بین ۱ تا ۰ را به خود می‌گیرند؛ یعنی هر چه عدد به سمت یک برود، محدوده از وضعیت مناسبی برخوردار است و هر چه به سمت صفر نزدیک‌تر باشد وضعیت نامطلوبی دارد؛ به عبارت دیگر چون شاخص‌ها مقیاس و معیارهای اندازه‌گیری متفاوتی دارند، لازم است بدین طریق به معیاری واحد و یکسان تبدیل شوند. این عمل استانداردسازی در محیط GIS براساس منطق فازی^۱ صورت می‌گیرد و خروجی این ارزش‌گذاری‌ها به‌صورت رستری ارائه می‌شود. در این قسمت می‌توان نمونه‌هایی از این نقشه‌ها را مشاهده کرد.

1. Fuzzy

شکل ۲. نقشه نسبت اشتغال جمعیت فعال

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

شکل ۳. نقشه ارزش بنا

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

ارزیابی و تحلیل سلسله‌مراتبی AHP در GIS و مقایسه زوجی معیارها و شاخص‌ها

شناسایی عوامل زمینه‌ساز توسعه خلاق در شش معیار اقتصادی، اجتماعی، کیفیت بنا، دسترسی، ویژگی کاربری و مالکیت و ضابطه‌پذیری صورت خواهد گرفت؛ از این رو به نظر می‌رسد استفاده از روش‌های تحلیل چندمعیاری که در آن‌ها امکان تحلیل و ارائه تمام اطلاعات موجود در مورد لایه‌ها براساس معیارهای متفاوت و چندبعدی وجود دارد، مناسب‌تر باشد. از جمله مهم‌ترین روش‌های تحلیل چندمعیاری، روش تحلیل سلسله‌مراتبی AHP است که روشی منعطف، قوی و ساده است که انتخاب بین گزینه‌ها را برای تصمیم‌گیری متضاد با مشکل مواجه می‌کند (رفعیان و دیگران، ۱۳۸۹: ۲۴۸)، اما پیش از تشکیل لایه‌های اطلاعاتی مورد نیاز مدل لازم است به تعریف تکمیلی از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی به شرح زیر پرداخته شود.

فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی

فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی یک سنتز ریاضی و شیوه جبری تصمیم‌گیری با مقیاس نسبی است. در این روش با استفاده از یک شبکه سیستمی، شاخص‌های مختلف و ضوابط و معیارهای چنگانه با ساختارهای چند سطحی اولویت‌دار برای رتبه‌بندی با تعیین اهمیت گزینه‌های مختلف فرایند تصمیم‌گیری پیچیده استفاده می‌شود. فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی

هنگامی کاربرد دارد که عمل تصمیم‌گیری با چند گزینه رقیب و معیار تصمیم‌گیری روبه‌روست. اساس روش AHP بر مقایسه زوجی یا دوبه‌دویی آلترناتیوها و معیارهای تصمیم‌گیری است. گفتنی است برای چنین مقایسه‌ای به جمع‌آوری اطلاعات از تصمیم‌گیرندگان نیاز است، با این امر تصمیم‌گیرنده می‌تواند فارغ از هرگونه نفوذ و مزاحمت خارجی تنها روی مقایسه دو معیار یا گزینه تمرکز کند. علاوه بر این، در مقایسه دوبه‌دویی به دلیل اینکه پاسخ‌دهنده فقط دو عامل را با هم می‌سنجد و به عوامل دیگر توجه ندارد، اطلاعات ارزشمندی را برای مسئله بررسی شده فراهم، و فرایند تصمیم‌گیری را منطقی می‌کند (Lee & Kim, 2001: 112).

به‌منظور به‌کارگیری روش AHP در حل مسئله تصمیم‌گیری، چهار مرحله اساسی به شرح زیر وجود دارد:

۱. تعریف ساختار سلسله‌مراتبی؛

۲. محاسبه وزن نسبی معیارها؛

۳. محاسبه نسبت سازگاری؛

۴. استخراج اولویت‌ها از جدول‌های مقایسه گروهی و انتخاب بهترین گزینه.

هرگاه از AHP به‌عنوان ابزار تصمیم‌گیری استفاده شود، در آغاز باید یک درخت سلسله‌مراتبی مناسب که بیان‌کننده مسئله مطالعه شده است، فراهم شود. سلسله‌مراتب تصمیم درختی است که با توجه به مسئله تحت بررسی سطوح متعددی دارد. سطح اول آن بیانگر هدف تصمیم و سطح آخر بیان‌کننده گزینه‌هایی است که با یکدیگر مقایسه می‌شوند و برای انتخاب با یکدیگر رقابت می‌کنند.

به‌منظور محاسبه وزن نسبی معیارها از مقایسه زوجی بین آن‌ها استفاده می‌شود؛ بدین‌صورت که تصمیم‌گیرنده یا تصمیم‌گیرندگان، معیارها و زیرمعیارها را فقط به‌صورت دوبه‌دو مقایسه می‌کنند و برای هر سطح از تصمیم با توجه به معیارهای تأثیرگذار در سطح بالایی ماتریس، مقایسات زوجی تشکیل می‌دهند. شرط اصلی برای پذیرش مقایسه زوجی این است که مقایسه‌ها با هم سازگار باشند؛ بدین‌منظور نرخ سازگاری^۱ (CR) هر ماتریس محاسبه می‌شود، این نرخ مکانیزی است که میزان اعتماد به اولویت‌های به‌دست‌آمده را نشان می‌دهد؛ به‌طوری‌که اگر CR کمتر از ۰/۱ باشد، می‌توان سازگاری مقایسه‌ها را پذیرفت، در غیر این صورت باید مقایسه دوباره انجام شود. پس از تعیین وزن نسبی معیارها، با استفاده از میانگین هندسی وزن هر معیار در مقایسه با معیار دیگر تعیین می‌شود و نهایتاً وزن نهایی هر گزینه در فرایند سلسله‌مراتبی از مجموع حاصل ضرب اهمیت معیارها در وزن گزینه به‌دست می‌آید؛ بدین‌منظور از مفهوم نرمال‌سازی و میانگین موزون استفاده و پس از نرمال‌کردن، از مقادیر هر سطر میانگین موزون گرفته می‌شود. مقادیر حاصل از میانگین موزون، نشان‌دهنده اولویت (درجه اهمیت) گزینه رقیب است.

مقایسه زوجی عوامل، معیارها و شاخص‌ها

در این مرحله، عوامل، معیارها و شاخص‌ها دوبه‌دو با هم مقایسه می‌شوند و در آن با توجه به هدف بررسی، شدت برتری

1. Consistency Ratio

معیار I به معیار J سنجیده می‌شود. بر اساس همین، برای مقایسهٔ دوبه‌دویی از جداول ۹ کمیتی در قالب تهیهٔ پرسشنامه و جلب نظرات کارشناسی استفاده شده است. در این بخش میانگین هندسی نظرات کارشناسی برای به‌دست‌آوردن میزان اهمیت معیارها و شاخص‌ها استفاده شده است.

محاسبهٔ ضریب اهمیت (CW)^۱ شاخص‌ها، معیارها و همپوشانی لایه‌ها

ارزیابی و تبیین ضریب اهمیت عوامل، معیارها و شاخص‌ها برای تدوین مدل اقدامی مهم برای شناسایی عوامل زمینه‌ساز توسعهٔ خلاق بافت تاریخی با رویکرد گردشگری و تعیین کانون‌های مداخله در بافت است. در این قسمت به‌منظور به‌دست‌آوردن ضریب اهمیت، از برنامهٔ جانبی AHP در نرم‌افزار Arc Gis استفاده شده است. در ادامه هر یک از شاخص‌ها و معیارها با توجه به اعمال ضریبشان در ردهٔ هم‌تراز خود همپوشانی شده‌اند تا لایه‌های موردنظر برای سنجش بعدی تحلیل، یعنی همپوشانی در ردهٔ عوامل آماده شود. در این بخش ضمن ارائهٔ کامل جداول مربوط، نمونه‌هایی چند از نقشه‌های ایجادشده از مجموع ارزش‌گذاری معیارها نمایش داده می‌شود.

محاسبهٔ ضریب اهمیت (CW) شاخص‌های معیارهای بررسی‌شده و همپوشانی لایه‌ها

جدول ۲. ضریب اهمیت شاخص‌های معیار مشخصه‌های اقتصادی

شاخص‌های معیار مشخصهٔ اقتصادی	ضریب اهمیت
اشتغال	۰/۸۰۰
ارزش زمین	۰/۰۶۷
درآمد ساکنان	۰/۱۳۳
ضریب سازگاری	CR > 0/1

جدول ۳. ضریب اهمیت شاخص‌های معیار مشخصه‌های اجتماعی

شاخص‌های معیار مشخصهٔ اجتماعی	ضریب اهمیت
توزیع جمعیت	۰/۵۹۶
سطح سواد	۰/۳۰۸
سابقهٔ سکونت	۰/۰۹۶
ضریب سازگاری	CR > 0/1

جدول ۴. ضریب اهمیت شاخص‌های معیار کیفیت بنا

ضریب اهمیت	شاخص‌های معیار کیفیت بنا
۰/۱۴۳	قدمت
۰/۸۵۷	ارزش بنا
CR> 0/1	ضریب سازگاری

جدول ۵. ضریب اهمیت شاخص‌های معیار دسترسی

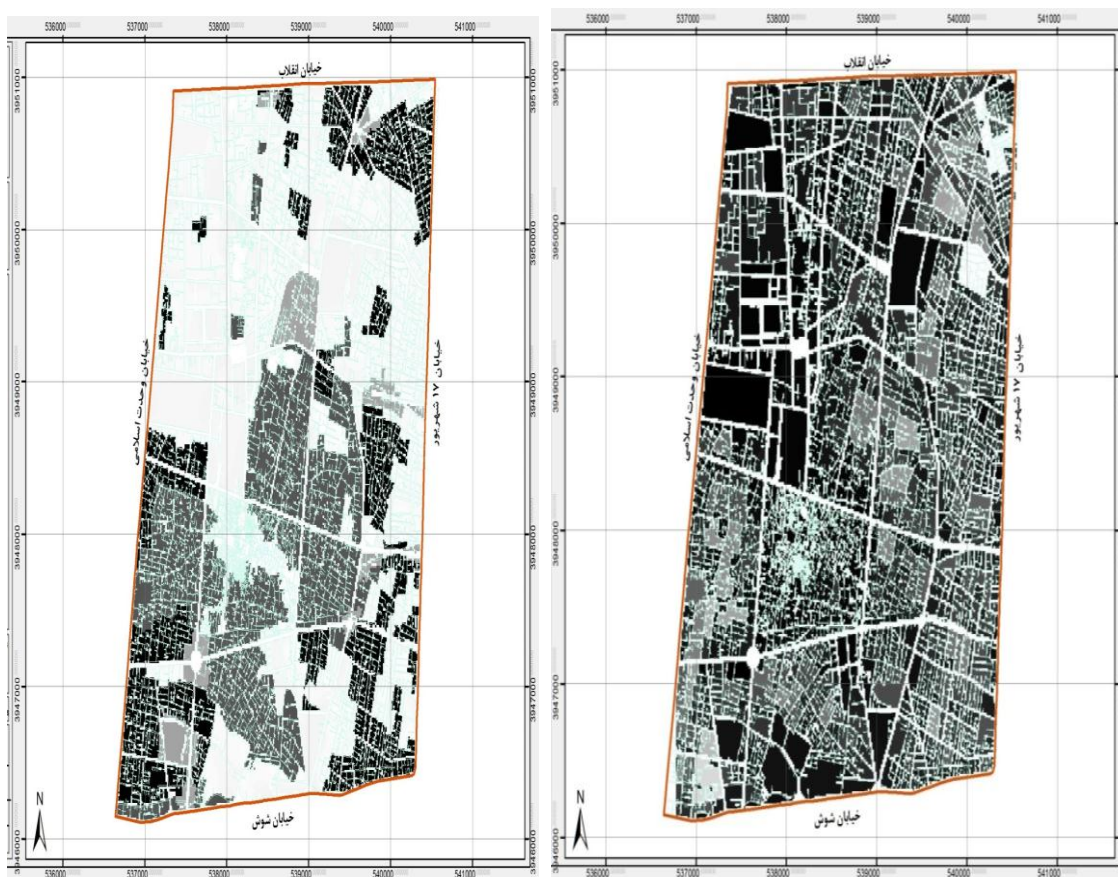
ضریب اهمیت	شاخص‌های معیار دسترسی
۰/۵۹۴	پارکینگ
۰/۲۴۹	دسترسی به راه‌های اصلی
۰/۱۵۷	عرض گذر
CR> 0/1	ضریب سازگاری

جدول ۶. ضریب اهمیت شاخص‌های معیار ویژگی کاربری

ضریب اهمیت	شاخص‌های معیار مالکیت و ضابطه پذیری
۰/۱۰۹	مالکیت
۰/۶۸۰	قطعات دارای ثبت میراث
۰/۲۱۱	اشاره مستقیم در طرح‌های فرادست
CR> 0/1	ضریب سازگاری

جدول ۷. ضریب اهمیت شاخص‌های مالکیت و ضابطه‌پذیری

ضریب اهمیت	شاخص‌های معیار ویژگی کاربری
۰/۳۳۳	کاربری‌های رفاهی و خدماتی
۰/۶۶۷	شعاع خدمات
CR> 0/1	ضریب سازگاری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

شکل ۵. مجموع ارزش گذاری براساس شاخص‌های کیفیت بنا

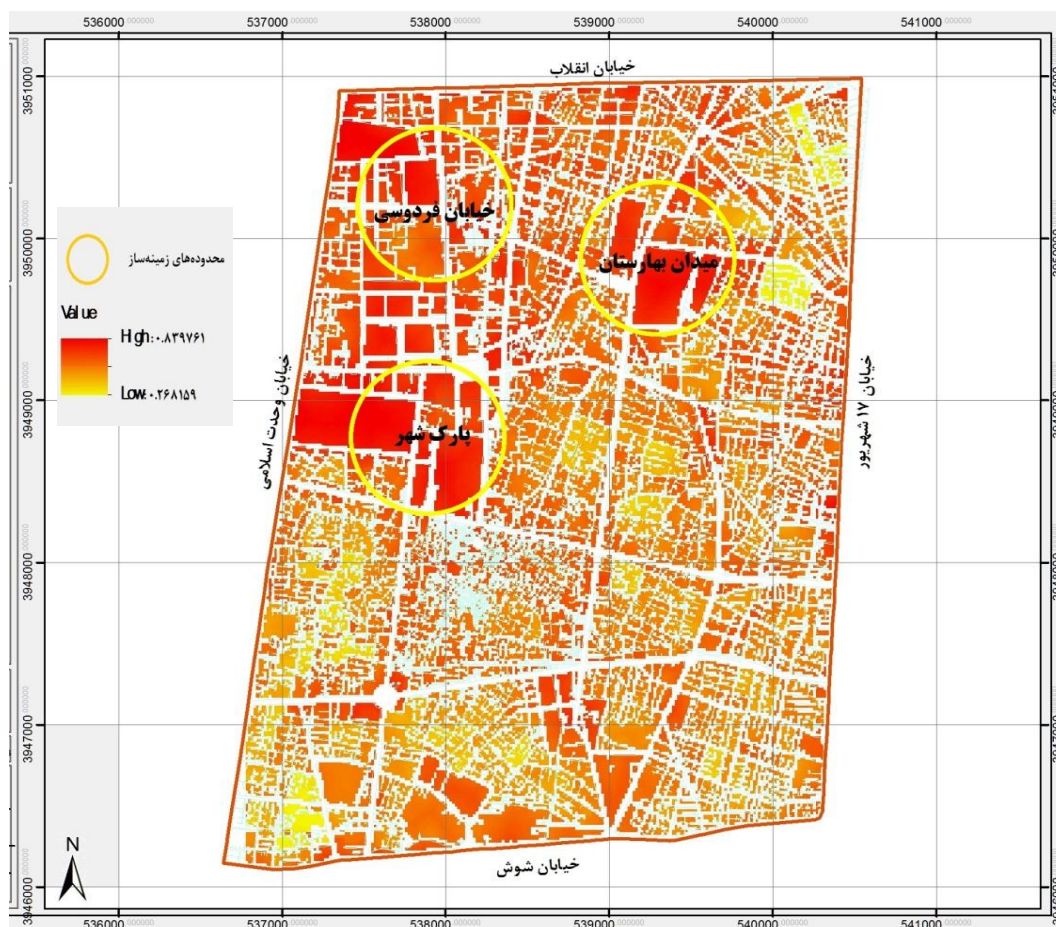
شکل ۴. نقشه مجموع ارزش گذاری براساس شاخص‌های اقتصادی

محاسبه ضریب اهمیت معیارها و همپوشانی لایه‌ها برای ارائه پهنه‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق با رویکرد گردشگری

این قسمت در ادامه مطالب قبل، ضریب اهمیت نرمال هر معیار را که با استفاده از برنامه جانبی Ext-AHP در نرم‌افزار GIS، و ماتریس نظرات کارشناسی محاسبه شد، تحلیل می‌کند و لایه نهایی تحلیل را که نشان‌دهنده پهنه‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق است نمایش می‌دهد. در جدول زیر ضریب اهمیت معیارهای اقتصادی، اجتماعی، کیفیت بنا، دسترسی، کاربری، مالکیت و ضابطه‌پذیری نشان داده شده است. در نقشه پهنه‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق یا کانون‌های مداخله مشاهده می‌شود. جدول ذیل نشان می‌دهد که معیارهای اقتصادی در مقایسه با سایر عوامل اهمیت بیشتری دارند و معیار دسترسی در مرتبه دوم اهمیت جای می‌گیرند.

جدول ۸. ضریب اهمیت نرمال هریک از معیارها نسبت به همدیگر

عوامل زمینه‌ساز توسعه خلاق با رویکرد گردشگری	اقتصادی	اجتماعی	کیفیت بنا	دسترسی	ویژگی کاربری	مالکیت و ضابطه‌پذیری	مجموع
ضریب اهمیت	۰/۴۱۶	۰/۱۱۷	۰/۰۳۶	۰/۲۶۸	۰/۰۸۱	۰/۰۸۱	۱
Criteria Weights							

شکل ۶. نقشه محدوده‌های زمینه‌ساز محرک توسعه خلاق گردشگری

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

پس از اینکه عوامل، معیارها و شاخص‌ها در مراحل فرایند انجام مدل شناسایی پهنه‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق با رویکرد گردشگری قرار گرفتند، لایه‌های نشان‌دهنده یا کانون‌ها مشخص شدند. در یک نتیجه‌گیری کلی باید گفت که اجرای فرایند سلسله‌مراتبی با استفاده از جداول مذکور و Ext-AHP بر شاخص‌های معیارهای اقتصادی، اجتماعی، کیفیت بنا، دسترسی، ویژگی کاربری و مالکیت و ضابطه‌پذیری تجزیه و تحلیل شد؛ بدین صورت که بعد از محاسبه و وزن‌دهی به هر شاخص با استفاده از روش‌های تحلیل چندمعیاری ضریب اهمیت شاخص‌ها و همپوشانی لایه‌ها محاسبه

شد تا لایه‌های مورد نظر برای همپوشانی در رده عوامل آماده شود؛ بدین صورت لایه نهایی به دست آمده از تحلیل که پهنه‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق در منطقه ۱۲ را نشان می‌دهد، به شرح زیر ایجاد شده است:

اقتصادی (۰/۴۱۶)، اجتماعی (۰/۱۱۷)، کیفیت بنا (۰/۰۳۶)، دسترسی (۰/۲۶۸)، ویژگی کاربری (۰/۰۸۱)، مالکیت و ضابطه‌پذیری (۰/۰۸۱).

همان‌طور که اعداد و ارقام نشان می‌دهد، معیار اقتصادی در مرتبه اول و معیار دسترسی در مرتبه دوم در مقایسه با سایر عوامل در تعیین پهنه‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق منطقه ۱۲ نقش پررنگ‌تری دارند. این پهنه‌ها شامل محدوده میدان فردوسی، محدوده میدان بهارستان و محدوده پارک شهر است. ویژگی‌های خاص این پهنه‌ها یعنی برخورداری از موانع حقوقی کمتر، ضابطه‌پذیر بودن، سطح خوب مشخصه‌های اجتماعی و اقتصادی، کیفیت خوب بناها، دسترسی مناسب و کاربری‌های دارای ویژگی‌های مثبت مطابق مبانی مدل، این پهنه را زمینه‌ساز توسعه خلاق یا محرک توسعه معرفی می‌کند. در صورتی که ورود به بافت از طریق این پهنه صورت بگیرد، احتمالاً بازدهی برنامه‌ریزی و اجرا مناسب است و از هدرروی منابع جلوگیری می‌شود، همچنین ارتقای بافت در مراحل بعدی نظام‌مند خواهد شد. همچنین پهنه‌های محرک توسعه در منطقه ۱۲ به طرز مشخصی با جاذبه‌ها و میراث فرهنگی منطقه همپوشانی زیادی دارد که این نشان‌دهنده موقعیت بهتر آن‌ها در بازگرداندن رونق و توسعه به سایر محدوده‌های منطقه است. علاوه بر این توان استفاده از ظرفیت‌های محلی در این محدوده‌های انتخابی بیشتر و تسهیل فرایند تحول با بهره‌گیری از مشارکت و توان اجتماعی ساکنان امکان‌پذیرتر خواهد شد.

نتیجه‌گیری

سیر تفکرات بهسازی و نوسازی شهری از توجه تک‌بعدی به زمینه‌های متفاوت (اقتصادی، اجتماعی و کالبدی...) به سمت تلفیق نگاه‌های تک‌سویه و بخشی در راستای جامع‌نگری پیش رفته است. در این نگرش احیای پایدار بافت تاریخی از طریق تعیین نقش آن در سازمان فضایی شهر با تکیه بر ترکیب تمام سطوح و مقیاس‌های توسعه کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و حقوقی... صورت می‌گیرد تا بدین طریق نقش بافت تاریخی در شهر و سیستم فضایی آن تبیین و اتصالش با شهر به صورت تدریجی و با ظرفیت خاص در یک نظام سلسله‌مراتب انجام شود. امروزه یکی از فنون دستیابی به این اهداف تأکید بر فعالیت‌هایی است که ابعاد مختلف مطرح شده همراه با فرهنگ را در گونه‌ای از نظم منطقی تحت خلاقیت شکل می‌دهد.

بدون شک فرایند ذکر شده در بافت تاریخی در چارچوب نظریه شهر خلاق به سمت سیاست‌گذاری در چگونگی استفاده از مزیت‌های رقابتی و ظرفیت‌های موجود در بافت، به فعالیت‌هایی توجه می‌کند که با روح کالبد بافت تاریخی و ارزش‌های فرهنگی آن در جهت ظهور توسعه خلاقانه تطابق بیشتری خواهد داشت؛ به عبارت دیگر گردشگری فرهنگی کارایی لازم را برای تلفیق زمینه‌های متفاوت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با توسعه خلاق در بافت تاریخی شهرها از جمله در منطقه ۱۲ شهر تهران خواهد داشت؛ زیرا بافت تاریخی این منطقه آثار گران‌بهای دارد که فرهنگ، تاریخ، دانش، معماری و شهرسازی گذشته شهر تهران را نشان می‌دهد و در بیان روشن‌تر هویت و شخصیت اجتماعی-

فرهنگی شهر تهران را به نمایش می‌گذارد. هرچند بسیاری از عناصر و فضاهای شاخص و با کیفیت بافت تاریخی منطقه ۱۲ درگذر زمان از بین رفته یا فرسوده شده است، استخوان‌بندی موجود این منطقه ممکن است کم‌وبیش مرکز تاریخی این شهر را شامل شود. علی‌رغم ظرفیت‌های بالای فرهنگی، اقتصادی و ارزشمند گردشگری، مدیریت شهری در اجرای طرح‌ها و پروژه‌های شهری مربوط به حفظ آثار و احیای بافت تاریخی منطقه دست‌به‌گریبان معضلات پیچیده‌ای شده است؛ زیرا طرح‌های انجام‌شده و نوع مداخله‌های در نظر گرفته‌شده در مدیریت شهری، مناسب منطقه نیست و تا به حال نتوانسته فعالیت‌ها و کانون‌های مداخله مؤثری را در منطقه شناسایی کند؛ بنابراین در این تحقیق سعی شده است که با در نظر داشتن تعامل بین توسعه خلاق و گردشگری از طریق ارائه راهبردها و سیاست‌های مؤثر در برگزیدن درست کانون‌های مداخله‌ای در منطقه، زمینه و پایه مناسبی برای شروع مداخله در بافت تاریخی منطقه فراهم شود؛ بدین منظور با شناسایی عوامل و کانون‌های زمینه‌ساز توسعه خلاق با رویکرد گردشگری، بازتعریف عرصه حضور فرهنگ در بخش‌هایی از منطقه به‌عنوان محدوده‌های فرهنگی امکان‌پذیر، و مهم‌ترین بستر کالبدی - فضایی توسعه خلاق با رویکرد گردشگری در منطقه مشخص شد. با توجه به یافته‌های پژوهش، این نوع مداخله به برنامه‌ریزی دقیق، جامع و سنجیده نیازمند است؛ بنابراین تصمیم‌سازان و متصدیان عمدتاً بدون استفاده از سیستم‌های پشتیبانی تصمیم نمی‌توانند تمام اطلاعات، نیازها، امکانات و محدودیت‌ها را در ارتباط با یکدیگر بسنجند و آن‌ها را مدون کنند و به مرحله اجرا برسانند؛ از این رو پژوهش حاضر به شناسایی قطعات یا پهنه‌هایی در بافت تاریخی می‌پردازد که واجد عوامل زمینه‌ساز توسعه خلاق هستند. این پهنه‌ها در منطقه ۱۲ شامل محدوده میدان فردوسی، محدوده میدان بهارستان و محدوده پارک شهر است.

منابع

- ابوالقیسی رودسری، الهه (۱۳۹۳)، برنامه‌ریزی شهری با رویکرد شهر خلاق در شهرهای کوچک و میانی، نمونه موردی: شهر رودسر، کارشناسی ارشد، دانشکده هنر.
- بمانیان، محمدرضا و همکاران (۱۳۸۹)، «باز زنده‌سازی منظر فرهنگی تخت سلیمان با تأکید بر رویکردهای بازآفرینی و حفاظت از میراث»، مجله علمی و پژوهشی مدیریت شهری، شماره ۲۶، صص ۷-۲۶.
- حاجی حسینی، حجت‌اله و همکاران (۱۳۹۳)، «نظریه شهر خلاق در پویای اقتصاد فرهنگی و زندگی شهری»، فصلنامه ترویج علم، شماره ۷، صص ۱۵-۳۷.
- کریمی، تاج‌الدین (۱۳۹۰)، نابرابری فضایی در فرایند گسترش کالبدی شهر (مورد: شهر تهران)، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران.
- قربانی، رسول و همکاران (۱۳۹۲)، «شهرهای خلاق، رویکردی فرهنگی در توسعه شهری»، مجله مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، شماره ۱۱، صص ۱-۱۸.
- حنیفی، غلامرضا (۱۳۸۵)، سنجش اثرات افزایش تراکم ساختمانی بر بافت‌های مسئله‌دار و فرسوده شهری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس.
- رهنما، محمدرحیم، (۱۳۷۵)، احیای بافت قدیم و توسعه شهری، نمونه بافت‌های مسکونی مرکز شهر مشهد، رساله دکتری جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی تربیت مدرس.
- طرح تفصیلی منطقه ۱۲ (۱۳۸۵)، تجدید ساختار مرکز تاریخی، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.
- عندلیب، علی‌رضا (۱۳۸۵)، *دفت‌های نوسازی در بافت فرسوده*، جلد اول، نوسازی بافت‌های فرسوده حرکتی نو در شهر تهران، انتشارات سازمان نوسازی شهر تهران.
- حبیبی، سید محسن و ملیحه مقصودی (۱۳۸۴)، *مرمت شهری*، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- موسوی، میرنجف (۱۳۹۳)، «رتبه‌بندی محلات شهر سردشت از نظر حرکت به‌سوی خلاقیت با تأکید بر تحقق شهر خلاق با استفاده از تاپسیس و ANP»، جغرافیا و آمایش شهری، شماره ۱۰، صص ۱۹-۳۸.
- محمدی، محمود و همکاران (۱۳۹۰)، «فضاهای عمومی شهری، تحقق تعاملات اجتماعی در بافت‌های تاریخی، نمونه موردی: شهر قدیم لار»، نشریه علمی و پژوهشی مرمت آثار و بافت‌های تاریخی-فرهنگی، شماره ۴، صص ۱۵-۲۸.
- Ernawati, Jenny, (2010), *People's Impressions of a Tourist-Historic District*, University of Brawijaya, Indonesia.
- Florida, R. L., (2004), *The Rise of The Creative Class: and How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life* New york.
- Landry, C, (2000), *The Creative City: A Toolkit For Urban Innovators*, London: Comedia/ Earthscan.
- Lee J.W, Kim S.H (2001), *An integrated approach for independent information system project selection*, International Journal of Project Management 19.
- Miyakuni; Kaoruko; Vander Stoep, (2006), *Linking Linkage Concepts from Diverse Field to Build a community- Based Tourism Planning Framework: The Case of Shuri, Japan*,

Tourism Geographies, Vol 8.

Rich Harril & Tomas D. Potts, (2003), Tourism Planning in Historic District, Attitudes Toward Tourism Development in Charleston, APA Journal, VOL, 63.

Sasaki, Masayuki, (2010), *urban regeneration through cultural creativity and social inclusion, Rethinking creative city theory through a Japanese case study*, cities, Elsevier.

Scott, A J, (2006), *Creative Cities: Conceptual Issues and Policy Question*, Journal of Urban Affairs, Vol. 28, No. 1: 1-17.

UNCTAD, (2010), Creative Economy Report: A Feasible Development Option.

Vanista Lazarevic, Eva; Boris Koru znjak, Arch; Devetakovic, Mirjana, (2016), Culture designed regeneration as a tool used to regenerate deprived areas. Belgrade—The Savamala quarter; reflections on an unplanned cultural zone, Energy and Buildings 115. Elsevier.